

Fantastické pod rouškou všednodennosti (Mircea Eliade, Paměti) Petr Turecký

Mircea Eliade umí psát velmi poutavě, a tak se vás při čtení jeho Pamětí – zejména v úvodních partiích – zmocňuje pocit, že se nejedná o paměti, ale o dobrodružný román. S přibývajícímí stránkami knihy tento pocit bohužel začne mizet a zhruba od druhé třetiny se z románu se stane poměrně nudný deník. Tento rumunský historik náboženství a spisovatel je ovšem jednou z nejvýraznějších osobností 20. století (nar. 13. 3. 1907 v Bukurešti, zemřel 22. 4. 1986 v Chicagu). Hovořil plynule francouzsky, německy, italsky, anglicky, hebrejsky, persky a sanskrtem. Z jeho díla o dějinách náboženství jsou nejvíce ceněny spisy o šamanismu, józe a kosmologických mýtech. Nejslavnějším beletristickým dílem je román *Maitreyi* z r. 1933. Už proto je dobré jeho paměti číst. Dají nám nahlédnout do myšlenkových pochodů intelektuálů v době i místě vzdáleném. Rumunsko, v němž se Eliade narodil a před druhou světovou válkou pohyboval, je pro mnohé stále exotické prostředí. Seznámíme se s mnoha zdejšími realiami z počátku 20. století.

Bloudění po vnitřním světě

Čtenář mnohdy neví, co byla skutečnost, a co byl Eliadův vnitřní svět. Jeho literární nadání (a z toho plynoucí jistá svévole při nakládání s realitou) je tak velké, že si s čtenářem může dělat cokoli. Nevyrovnaného čtenáře mohou paměti velkých osobností přivádět k frustraci z vlastní neschopnosti. Jak je možné, že si to vše tak podrobně pamatoval, že to vše stihnul? Sám jsem tuto frustraci prožíval při četbě pamětí Elieho Wiesela. A tak člověka nepřekvapí, že Eliade (podobně jako Wieselův tajemný učitel Meir Rosenbaum, zvaný Shoushani¹ zvládl to, co by nezvládlo deset mimořádně nadaných jedinců.

Už na začátku Eliadeho života bylo všem jasné, že z něj bude geniální klavírista. Na str. 30 „skromně“ přiznává, že v podstatě žádný hudební talent neměl, jeho výbava byla nevelká, měl pouze dokonalý sluch – slyšel falešný tón i při vystoupení padesátičlenného dechového orchestru. Neměl však dobrou paměť (sic!) a dostatek trpělivosti. Když nakonec dokázal (v 9 letech) zahrát Rachmaninovy koncerty, usoudil, že jeho talent je mizerný, a dál se klavíru téměř nevěnoval. Už tehdy tušil, že čas věnovaný klavíru by mohl postrádat jinde. Eliadeho život byl tedy také závod s časem... Tato a mnohé jiné zmínky umožní čtenáři udělat si úsudek o Eliadeho skromnosti. Nevím, zda znal Shoushaniho, ale zcela jistě se za Shoushaniho své doby a prostoru považoval.

Velmi zajímavé jsou popisy toho, co prožíval jako dítě uvnitř svého světa. Byl schopen žít téměř paralelní reality a mnohdy mezi nimi ani nedokázal vidět rozdíl (str. 36nn). Popsal tak např. vznik vlastní armády. Touto formou pak vznikala většina jeho děl krásné literatury. Postavy a děje románů nevyumyšlel, ale zjevovaly se mu ve vnitřním světě. Škodolibého čtenáře asi napadne – jakým způsobem vznikalo jeho vědecké dílo? A mezi řádky se dozvídáme, že mnohé vědecké závěry byly jasné jakoby předem. A s úctou dodáme, protože byl Eliade geniální, mohl si to dovolit: „Aniž jsem to věděl, aniž jsem to chtěl (zvyřaznil P. T.), v *Hadovi* se mi podařilo „ukázat“ to, co později roztvářel v pracích z filozofie a náboženství, totiž to, že „posvátné“ se zdánlivě neliší od „světského“, že „fantastické“ je ukryto ve „skutečném“, že svět je takový, jaký se nám jeví, ale zároveň je šifrou a kódem.“ (str. 349)

Přes Indii k všednodenní existenci

V jedenácti letech začal chodit do lycea, považoval se za geniální dítě, přesto však mnohdy nedosáhl čestné pochvaly. V té době prodělával pubertální krizi a „nebyť zoologie, nezajímalo by ho nic. Potuloval se po krajině a sbíral všechno možné – hmyz, rostliny, žáby, čolky.“ Pak začal studovat francouzskou literaturu, tvrdil, že znal nejvíce ze třídy, učitel jej však nevyvolával, a tak nemohl ukázat své znalosti. (str. 48n). To je typický příklad Eliadeho jednání, často se bude opakovat. Mohli bychom v něm vystopovat závislost na pochvale.

Velmi zajímavé jsou obrazy, v nichž se zevrubně zmiňuje o svém působení v Indii. I tam zvládal všechno – mnohahodinové meditace a jógická cvičení, „denodenně četl sanskrtské texty, psal články pro časopis *Cuvantul* a v noci dál pracoval na *Hasnoucím světle*“ (str. 208). Kromě toho stíhal milostné romány a bavit se v nočních rušných ulicích indických měst.

Přesto se mu podařilo po návratu do Rumunska a mnoha různých peripetiích začít žít „měšťácký život“. Přátelé mu prý vynadali, že se rozhodl vést „banální existenci“. On ale přemýšlel: „Setkáme-li se kdy s projevem něčeho fantastického, nadpřirozeného nebo nadějného, děje se tak vždy pod rouškou všednodennosti.“ (str. 297)

Jak to bylo s fašismem

V Pamětech se můžeme seznámit také blíže s Eliadeho „obdivem“ k Německu. Samozřejmě se dočteme, že fašistou nebyl a pokud Eliadeho někdo spojoval s fašismem, chtěl jej pošpinit. Eliade totiž obdivoval profesora Nae Ionesca – a ten obdivoval Německo a byl antisemita. Eliade na mnoha stránkách uvádí a dokazuje, že v těchto věcech s ním nikdy nesouhlasil (str. 309nn).

Podobným způsobem byla pošpiněna později i pověst spisovatele Mihaila Sebastiana (byl Žid), k jehož románu *Již dva tisíce let* napsal Nae Ionescu antisemitský úvod. Eliade uvádí, že Sebastian byl z toho zoufalý, z úcty k profesorovi však nechtěl předmluvu změnit – a později za to také drazě zaplatil. Sebastian později napsal o této době knihu *Jak jsem se stal chuligánem*. Eliademu napsal do této knihy věnování, ve kterém stálo, že Eliade byl v té době pro něj jedinou oporou. Později bohužel došlo mezi přáteli k roztržce – Eliade tvrdí, že Sebastiana nechtěl vystavit nebezpečí, a tak ho za války, kdy pracoval na velvyslanectví v Portugalsku, odmítl při návštěvě Rumunska navštívit. Měl obavy, že je sledován tajnou policií.

Sebastian si to vyložil po svém a Eliadeho napadl a nařkl z fašistického myšlení. Tyto úvahy vyšly v rámci jeho *Deníku* (česky 2004). Napsal tento deník, aby ze sebe sama smyl pověst fašistického intelektuála? Jelikož však tragicky zahynul (29. května 1945 pod koly ruského vojenského automobilu), Eliade mu nemohl po válce nedorozumění vysvětlit. A tak se prý zrodila báje o Eliadeho příklonu k fašismu. Pro Eliadeho však Hitler představoval ztělesnění „doby hrůzy“ (str. 317).

Intelektuál mezi cholerou a morem

Jedním z autobiografických vrcholů románu je část na str. 313, kdy Eliade popisuje, jaký typ lidí ho přitahuje. Je totiž pravděpodobné, že tu (podvědomě) odhaluje informace sám o sobě: „Už dávno jsem se ptal, proč mě fascinují lidé, kteří o sobě mají přehnaně vysoké míně-

ní a dávají to nepokrytě najevo, proč mě přitahují zkrachovaní megalomani, spisovatelé stížení slavomamem, bezvýznamní, podprůměrní lidé nadýmající se pýchou, z jejich pohledu lze vyčíst jen chladné opojení z naprostého vítězství. Obstojnou odpověď jsem myslím nikdy nenalezl. Ale musím zde tu zvláštní přitažlivost zaznamenat, třeba má také svůj smysl...“ Smysl vidím právě v tom, že Eliade se celý život bál, aby si někdo právě toto o něm nemyslel.

Od str. 336 Eliade popisuje zatčení Nae Ionesca v roce 1938 a začátek diktatury krále Carola II. Sám Eliade byl za krátkou dobu odveden tajnou policií a vězněn. Byl označen za člena tzv. legionářského hnutí. Odmítl cokoli podepsat, a tak ho poslali do tábora v Miercurea-Ciuc. Podařilo se mu nakonec na začátku zimy pro domnělé souchotiny a díky souhře šťastných náhod z vězení dostat. „A když na mě občas krutě doléhaly starosti, stálo mi, abych si připomněl místnost v budově tajné policie, táborový dvůr (...), a vrátil se mi klid a radost z života.“ (str. 387)

Po celý život v Rumunsku bojoval Eliade s chudobou. Tamější situace intelektuálů byla úžasná, a téměř až do doby svého působení v Americe (v padesátých letech) denně bojoval o to, aby měl co jíst. I z tohoto důvodu je kniha pro dnešního zmlsaného intelektuála velmi poučná. Kvůli financím musel psát týdne mnoho recenzí a článků, kromě přednášek na fakultě psal beletrii a vždy měl peněz jen na přežití do dalšího měsíce. Jeho horečná činnost byla také vyprovokována částečně touto neblahou životní situací.

Výstižný doslov *Krátkozraký intelektuál mezi cholerou a morem* napsal Jiří Našinec. Dokládá, že Eliade nebyl spojen s Železnou gardou, tak jak se to v devadesátých letech uvádělo a šlo tedy o snahu Eliadeho pošpinit. Přesto sám v železných gardách do roku 1941 spatřoval jakési obrodné hnutí v pozitivním smyslu.

Mircea Eliade, Paměti

Vydalo nakladatelství H+H, 2007

Překlad a doslov Jiří Našinec, 592 stran

Pozn.

¹ Později se dozvím, že dával lekce i Emmanuelu Lévinsovi a že jeho žáky byli věhlasní profesoři, z nichž někteří mu platili pohádkové honoráře.(...) Kdo jej jmenoval rabínem? Kde se naučil všechny ty staré i moderní jazyky? Kde a za jakým účelem studoval sanskrť? Aby mě ohromil, za dva týdny ovládl maďarštinu. Babylónský i Jeruzalémský Talmud znal nazpaměť. A Maimonida. A Nachmanida. A Crescase. A Jehudu Halevi. A básně Ibn Gabriolovy. A Řeky. A Římany. (...) Není země, kterou by ne navštívil. Viděl jej v Alžíru, slyšeli v Casablanca, zahlédli v Nepálu. Tak jako legendární na-venadník nikdy nespal dvě noci na stejném místě. Byl vegetariánem? Odmítal jíst na veřejnosti. Odkud bral svou sílu? Někdy dokázal hovořit nepřetržitě osm hodin, aniž by dal najevo sebe-menší tělesnou či duchovní únavu. (...) A přece jsem ho nikdy neviděl číst, jsem-li studovat, nějakou knihu. To proto, že je všechny znal? Dokonce i ty, které nečetl? (Elie Wiesel, *Všechny řeky spějí do moře*, Paměti, Pragma, Praha 1997, str. 139nn)